

TEMA 7: Køn og kønsroller

Spør i dag: Køn og kønsroller

I dagens Danmark støtter de fleste tanken om ligestilling mellem kønnene. Alle skal have samme muligheder for at leve, som de ønsker. Det er ikke kun socialt accepteret, men også økonomisk muligt at klare sig som eneforsørgende med børn, bl.a. fordi staten træder støttende til. Men samtidigt ønsker mange at leve i et trygt og kærligt parforhold og gerne med børn. Selvom nutidens samlivsformer og sociale systemer adskiller sig markant fra forholdene på Luthers tid, har vores syn på køn og parforhold tydelige historiske rødder – også tilbage til reformationstiden.

Hvad kom reformationen konkret til at betyde for køn og kønsroller? Blev samfundets patriarkalske indretning styrket og kvinder henvist til rollen som hustru og mor? Eller var der træk i reformationen, som bidrog til større ligestilling mellem mænd og kvinder?

Luther og de reformatoriske idéer: Køn og kønsroller

Reformationen fik betydning for forståelsen af køn og kønsroller. Når Luther læste skabelsesberetningen, så han skabelsen af Adam og Eva som Guds vise indretning, der skulle forebygge menneskelig ensomhed. Og han fastholdt, at Adam og Eva var lige over for Gud og lige skyldige i syndefaldet. Samtidig fremhævede Luther manden som den primære og mest forstandsprægede skabning. Han mente, at manden er sat til at føre an i livets forhold, mens kvinden er skabt til at indordne sig. Kvinden har også et selvstændigt ansvar, men det retter sig først og fremmest mod børn og hjem. Det lutherske syn indeholdt både en principiel ligestilling og en praktisk over- og underordning.

Luther formulerede den såkaldte ”trestandslære”, som delte samfundet op i kirke, familie og stat. Ifølge trestandslæren skulle alle samfundsordninger have den patriarkalske husstand som ideal. dvs. en struktur, hvor faderen på samme tid skulle udvise autoritet og være omsorgsfuld beskytter. Billedet er imidlertid flertydigt. Melanchthon førte fx teologiske samtaler med højtbegavede kvinder. Og til trods for sin patriarkalske familieopfattelse fremhævede Luther fx, at en husfader gør en kristelig gerning, når han vasker børnenes skidne bleer. Og han kaldte, som en ros, sin egen kone for *Hr Käthe*, i anerkendelse af den rolle, hun udfyldte som husbestyrer for den særdeles omfangsrige husstand.

Reformationens historie og det danske samfund: Køn og kønsroller

I den lutherske verden var mand og kvinde principielt set lige i forhold til Gud. Begge var syndige som Adam og Eva havde været. Begge skulle bekende deres synd og begynde at tro. Derfor rettede kirken sit arbejde mod både mænd og kvinder. De skulle deltage i gudstjenesten, modtage sakramenterne og forstå Guds ord i Bibelen. Læseundervisning rettede sig også mod begge køn.

I middelalderen havde både mænd og kvinder mulighed for at vælge et liv i kloster. De fleste levede dog i en husstand. Da klosterlivet forsvandt, stod husstanden tilbage som eneste mulighed og blev helt central i det lutherske samfundsliv. Det betød, at kvinder mistede en række livsmuligheder. Dyrkelsen af jomfru Maria og de mange kvindelige helgener forsvandt – og dermed også en række positive kvindeskikkelser. I de senere år er man blevet opmærksom på, at en del kvinder var aktive uden for deres husstand, også efter reformationen. Flere begyndte at interessere sig for teologi og lærdom og for at skrive og udgive opbyggelseslitteratur.

I husstanden havde husfaderen autoritet over alle og dermed også over sin hustru. Kun som enke kunne kvinden fungere som husstandsoverhoved. Kvinder var altså næsten altid i praksis underlagt en mand, og selvom det ved reformationen blev muligt at få skilsmisse, skete det sjældent. Med kirkens hjælp blev trolovelse og ægteskab reguleret og beskyttet. Både mand og kvinde blev straffet for hor, og ingen kunne tvinges ind i et ægteskab. Man ønskede nemlig en relation med gensidig respekt, hvor husfader og husmoder sammen kunne lede husstanden, men med en klar kønsopdeling af arbejdsopgaverne. I forhold til produktion og økonomi var mand og kvinde afhængige af hinanden, og hvis en ægtefælle døde, giftede enken eller enkemanden sig ofte relativt hurtigt igen. Som i historien om Adam og Eva mente man, at kvinder var mere modtagelige for Djævelens fristelser, og bl.a. derfor blev kvinder i højere grad end mænd anklaget for at være hekse.

I reformationstidens samfund var alle afhængige af andre, og de fleste af deres husstand. Lutherdommens fokus på det enkelte menneske fik ny betydning i 1700- og 1800-tallets vækkelser, hvor både mænd og kvinder var aktive; kvinder dog sjældent som talere. Og i løbet af 1800-tallet gav religionen mange kvinder kraft og legitimitet til at indtage en større plads i samfundet gennem filantropien og senere i kvindesagsskampen, som ikke sjældent blev ført af kvinder med en religiøs baggrund. I religionen fandt de en tanke om lighed, som tydeligt adskilte sig fra den biologiske ulighed mellem mænd og kvinder, som flere af samtidens videnskabsmænd var optaget af.

I 1947 fik kvinder ret til at blive præster i den danske folkekirke. I løbet af 1900-tallet ændrede kvinders forhold sig på mange måder. Kvinder blev bedre uddannede, og stadig flere kom ud på arbejdsmarkedet og blev der. Prævention og fri abort gav nye muligheder for at bestemme over egen krop og seksualitet. I mere konservative kredse så mange med bekymring på, hvordan traditionelle kønsroller og familiemønstre derved blev udfordret. Navnlig den fri abort blev mødt

med direkte modstand og var et af de centrale punkter ved dannelsen i 1970 af Kristeligt Folkeparti (fra 2003 Kristendemokraterne). Også kirkelig vielse af to mennesker af samme køn har længe været omdiskuteret, men blev indført ved lov i 2012.

Reformationens billeder: Køn og kønsroller

Ubekendt maler, Dronning Dorotheas anetavler, omkring 1570. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot

Dronning Dorothea var Danmarks første lutherske dronning. I 1560'erne bestilte hun to anetavler til at pryde væggene i sit kapel på Sønderborg Slot. På tavlerne ses hendes og Christian 3.s forfædre fire generationer tilbage. Anetavler som disse var fyrsternes og adelens markedsføring af deres fornemme herkomst.

Der var primært to systemer at vælge imellem, når slægten skulle visualiseres: anesystemet og stamsystemet. Dorothea valgte anesystemet, formentlig fordi det prioriterer kvinder på lige fod med mænd. Både mandens og kvindens aner opregnes og tæller lige meget – modsat stamsystemet, der kun følger den mandlige linje fra far til søn. I anesystemet er kvinder ligeværdige med mænd. Denne ligeværdighed kommer visuelt til udtryk bl.a. ved den måde, de forskellige ægtepar forholder sig til hinanden på: de taler sammen, rører ved hinanden, holder om hinanden – mænd og kvinder fylder lige meget, de er lige høje, og deres våbner og indskriftstavler er lige store.

Det er det lutherske ægteskabsideal, som Dorothea her viser frem. Hos Luther er ægtefolk ikke ligestillede, men ligeværdige. Manden og kvinden har forskellige roller at udfylde, men det sker inden for gudgivne områder, hvor de hver har autoritet. Det gudgivne bliver således formidlet gennem en patriarkalsk samfundsorden, hvor manden er kvindens overordnede, men hvor også samarbejdet mellem ægtefællerne er vigtigt.

Reformationen 1517-2017 – Hovedtemaer” er blevet til på foranledning af Præsidiumet for reformationsjubilæet i Danmark. Hovedformålet er at give et første overblik over reformationen og dens betydning for derved at vække interesse for emnet og tjene til videre inspiration for enkeltpersoner og organisationer.

Til hvert af de udvalgte illustrerede temaer findes – en kort tekst om reformationens spor i dag – en introduktion til Luthers tanker og de reformatoriske idéer – et rids af reformationens historie og videre betydning for det danske samfund. For flere temaer er derudover udvalgt et billede, der viser reformationens spor i den visuelle kultur.

Teksterne er skrevet af en forfattergruppe, sammensat af forskere fra forskellige fag og forskningsinstitutioner: Lektor, ph.d. Bo Kristian Holm, Afdeling for Teologi, Aarhus Universitet, og prof. mso. Anna Vind, Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet, har skrevet teksterne om Luther og reformationens ideer.

Lektor, dr. phil. Charlotte Appel, Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet, og prof., fil.dr. Hanne Sanders, Historiska Institutionen, Lunds Universitet, har skrevet om reformationens historie og det danske samfund.

Museumsinspektør, seniorforsker Hanne Kolind Poulsen, Statens Museum for Kunst, har skrevet teksterne om reformationens billeder. Hun er også hovedforfatter til temaet ”Billeder og kunst”. Lektor, ph.d. Sven Rune Havsteen, Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet, er medforfatter til temaet ”Sang og musik”.

Nationalmuseet har taget sig af sprogbearbejdning, billedsøgning og opsætning.

Charlotte Appel og Bo Kristian Holm har stået for redaktionen.